

է նոյնպէս թարգմանչին անունն գտնելու աշխատելէ կորիւն։ ասորական թարգմանութեանց համար երկու թարգմանչի իր յիշէ՝ զԵՄԷԼԻ ԷՆ զԵԶԵԼԻ, որոնք ըստ հրամանի իրենց ուսուցչաց թարգմանչին շատ բան, եւ յետոյ անցան Կ. Պոլսի, ուստի զարման հանդերձ «ԵՄԷԼԻ» եւ «ԵԶԵԼԻ» կանոնադրեց (430 էն. քիչ վերջը)։ Թէ մեր «Առօրեալ»-ը ալ «ԵՄԷԼԻ»-ն է, հետ — որուն հետ անբաժին իր յիշեն Շահապիւմի հարց, այս միջոցին՝ ուստի 430 էն յառաջ՝ թարգմանութեան էր, շատ հաւանական էր երեւալ, բայց ի հարկէ անհարձ հետեւցնել թէ Եմելեփայ եւ Եզելեփ թարգմանութեանց այն կարգին, զոր կը յիշէ կորիւն յիշեալ խօսքին մէջ, պէտք է վերագրել նաեւ մեր կանոնները, Եսորիք եւ ի մասնաւոր՝ Եզելեփայ ալ ուսանողաց ահագին բազմութիւն կար ամէն ժամանակ, որոնցմէ շատերն անշուշտ թարգմանութեան պալլ կը պարտաւորէին։ Հայ ուսանողաց հոգաւոր էին նաեւ ասորի եպիսկոպոսք Եզելեփայ։ Այսպէս Սահայի եւ Մերսոպայ ժամանակակիցն Ռաբուլա, որ նամակաւ իւր ազգաբարեց անոնք Թէոփորի գրութեանց հայերէն թարգմանութիւնքն ու ըրած վիճակն էր՝ «հաւահանգիստ աստուծոցն զիտութեան էր . . . վասն Սորոցը, Հայոց եւ Պարսից» խօսելով ասոր Ազգեանոցը կենսագրին հետ։ Այնտեղ կը յիշուի նաեւ որ «ի նմին քաղաքի ի հին ժամանակաց կանգնեալ էին աստուծոցն զրգմամբ զարդոց ասորի լեզուի յօգուտ մերձաւոր աշխարհաց», որոնք մէջ այս միջոցին ամենէն աւելի օգտուողն էր Հայոց երկիրը. բաց ասորի կը յիշուին Եզելեփայ մէջ զատ զատ ասորի, եւս եւ պարսիկ զպարսիցն։¹ Եսորաւոր թարգմանչաց անշուշտ մեծ զուգը մ'ունենցած ենք, որոնք զարդոց նշխարք միայն ծանօթ են մեզ պիտի մ. եւ այն ոչ շատ ժամանակէ ի վեր յերեւան ելած, որ եւ դեռ պիտի ելլեն անշուշտ։

Արդէն ցայսօր ծանօթ՝ ասորիներէն եղած թարգմանութիւնք՝ որչափ լեզուի միեւնոյն խմբին պատկանին, այնպիսի պէսպիսութիւն կը ցուցնեն լեզուի եւ թարգմանութեան ոճոյ, որ անհարձ էր թանկ մ'անանող միայն վերագրել զանոնք։ Արեւմտե միջոցն անգամ ասորիներէն ազգեցութեան աստիճաններն որոշել եւ դասաւորելը՝ Եւսերեփայ, Եզելեփայ եւ Զգոնի կրած առարկան ազգեցութիւնն այնպէս աստիճակ է, որ անկարելի է բնութեւնի թէ անոնք ելած ըլլան այն զրէն որ հայերէնի վերածեց

զարեւմտ. բայց նաեւ վերջին դեռ շատ ենթակայ է այն ազգեցութեան քան՝ օրինակի համար՝ Մարութիւյի գործերին, որ շեշտաւ հայերէն մ'ունին, որուն մէջ հազիւ տկար ազգեցութիւն կը կրնանք նշմարել։

Այս աստիճանաւորութեան մէջ մեզի կ'երեւայ թէ «Վարդ. Առաք.» միջոցին կը վերագրեր, եւ այն հաւանականօրէն լաւագոյն թարգմանչին արդիւնքն է՝ վերջնայ. հետ հայերէնի թարգմանութեան վերջին այս նմանութիւնն բաւական յայտնի է, զոր կրնան ընթերցողք տեսնել այն համեմատութեանց մէջ, զոր վերը յառաջ բերինք, երբ լաւագոյնի եւ մեր կանոններուն իրարու ունեցած աղբյուր կը քննենք։² Բրիտանական թանգարանի նշանաւոր ձեռագիրն ալ՝ որ Ենիքերդ Գրէն է, անբաժին ունի երկու գործքերս, ըստ որում լաւագոյնի անմիջապէս կը յաշորդէ «Վարդ. Առաք.» եւ այսպէս ալ հրատարակեց Գիլլըլժին։ Այս պարագային շնորհիւ է թերեւս որ ասորի ձեռագրացն ոմանք մեր կանոններն «Վարդ. Ազգէի» անուամբ միայն գիտեն, ինչպէս վերը յիշեցինք։ Այսպէս կից դառած էր հաւանականօրէն նաեւ հայ թարգմանչին եւ ի միասին հայերէն թարգմանչին։ Գոնէ հաւանական նշան մ'ունինք այսպէս ընդունելու, քանի որ միեւնոյն անձին մասը կը տեսնենք՝ լաւագոյնի եւ մեր կանոնաց մէջ եղած քանի մը կարեւոր փոփոխութեանց վայ։ Այս կէտը կարեւոր կուտան իր նկատելով մեր կարծեաց, հարկ էր համարինք քիչ մ'ընդարձակօրէն պարզել խնդիրը։

Լաւագոյնի թարգմանչին, որ այնպիսի հաւատարմի մ'էր բնագրի եւ յաշորդակ միանշանման, իւր թարգմանութեան վերջինն այլ եւս չէ կրցած հաւատարմի մնալ ասորոյն՝ երկու կէտի մէջ է բնագրի հաւատարմութեան զոհած եւ ազգային աւանդութեան չհաւատարկելու համար։ Այս կէտ մանրամասն պարզած ենք լաւագոյնի մեր համառութեան վերջինն մէջ։³ Նախ կը տեսնուի որ հին Եզելեփայ առաքելոյն Արդէն անուոր պահուած է հաւատարմութեամբ, բայց անոր աշակերտին Արդէն անուորն փոխուած է ըստ ազգային աւանդութեան Արդէն, այնպէս որ Արդէն եւ Ազգէ միեւնոյն անուոր կը կրնն երբեմն միեւնոյն էջի մէջ առանց զանազանութեան, եւ միայն յետինք՝ ինչպէս խորենացի՝ Արդէն ալ փոխած են հետեւելով Եւսերեփայ՝ ի թաղէս, որով նախնական Արդէն եւ Արդէն եղած են յետագայ թաղէս եւ Արդէն։ Արդ այս փոփոխութիւնը կը գտնենք նաեւ «Վարդ. Առաք.» գրութեան վերջին մասին մէջ։ Ուսհայի եւ շրջակայից գարեջ (հատ. Թ) կը արուի Արդէնի համեմատ ասորոյն, (թէ եւ շատ ձեռագրաց մէջ առանաւորւած է ըստ յետին աւանդութեան եւ եղած՝ Թաղէս)։ Բայց նաեւ Ժ հատածին մէջ Պարսից

¹ Գոր. (ապ. Վենետ. 1838, էջ 20—21.) սրբաբնալ գեղ մեծ եղբարս Երեմուս յաշակերտաց յուրորդել է կողմն Սորոցի ի քաղաքն Եզելեփայ, զԵՄԷԼԻ, . . . եւ երկուքն Ենիքի անունէ՝ յայլաբանանք զաւանակն ի Գոր զԵՄԷԼԻ, որ յասորական բարոյաւորն զնոցն հարցն սորոց անաղուր լինելու, հայերէն գեղաշարքան ցին իսկ թարգմանչաց հաւանա՝ որ առաքելցան, յարգելու հիմունքն եւ առ արարական հարցն օտոմիւն անցեալ ցանցին ի կողմնն Եւսերեփայ եւս։

² Հմմտ. Ռաբուլապայ գրութիւնք, թրգմ. ի գերմաներէն Կ. Գիլլըլժի (G. Bickell, Sämtliche Prosa-Schriften des Bischofs Rabulas von Edessa. Kempten 1874, p. 168.)

³ Արդ. էջ 223 եւ 224. Հրատարակելը յիշեթէ Հայոց զարեւմ. եւ մեծի երեսուն Զարգադուրդի արեւելեկութեան մէջ, որ լոյս տեսաւ ասորիքն. (G. Hoffmann, Verhandlungen der Kirchenversammlung zu Ephesus etc., Kiel 1878, p. 12.)

¹ Եւս. «Հանգիւն» Ամս. 1883, Թ. 7, էջ 195 եւս. Բաց ասորի մեր այս քննութեան վերջը կրցած Եւսերեփայն մէջ կրնան այս նմանութեանց ակնյայտի տեսնուիլ այն տառերէն, որուն մէջ լաւագոյնի «Վարդ. Առաք.» գրութեան եւ Թաղէսի թիւցին համեմատական փոփոխութիւն առ զեմ նշմանաւոր եւս։

² Հմմտ. Zur Abgar-Sage, p. 37, եւ 35—37.
³ Հմմտ. լաւագոյն (ապ. Վենետ. 1868) էջ 46, 13—18, 49, 3, 19 եւս. Հմմտ. Zur Abgar-Sage, p. 37 եւս. 6.

Մարաց, խուժաստանի եւն դարձր արուած չէ Ագգէի ինչպէս իր պահանջն ասորերէն բնագիրը, այլ բառած է թէ անոնք դարձած ըլլան «Արգէ» (— յԱգգէ) ինչպէս որ յայտնուի յայտնուի Արգէի (ձեռագիրը աղաւաղութեամբ թարգմտ) առաքելոյ, որ բնական զԱրգէ թագաւոր Ռուհայի, երկու թարգմանութեանց ալ միակեղծ փոփոխութիւնը միեւնոյն նպատակով եւ մէկ ալ ձեռքէ: Արգէն «Արգէ ինչպէս որ յայտնուի» սեպական աստութիւնն է եւ իւր արուեստային, որ այսպէս իր փոխէ ի հայերէն ասորերէն Ագգէի առած «յորինի մանկան» (կամ լաւ եւս «գիպակաց») վերագրին, որոնք նաեւ խորեանց բոլորովն ճշգրտութեամբ չէ բնագիրական «մետաղադրած» գրելով (Բ. գլ. 14):

Երկրորդ եւ նշանաւորագոյն փոփոխութիւնն ըրած է խորեանցային հայ թարգմանիչը գրութեան վերջին մասին մէջ Արգէի մահուան նկատմամբ ասորերէն բոլոր պատմամանքը կերպարանափոխելով, այսինքն՝ ասորերէն պատմամբ թէ Արգէ յերեսիս մեռաւ եւ թաղուեցաւ, — որ Տակառակ է աղ-գային աւանդութեան, — փոխելով Արգէի — լաւագոյն — ինչպէս յայտնուի, որմէ ի հարկէ իր հաս-կցուն նաեւ ի Հայս: Օրինակի համար ասորին կ'ըսէ «Խորեանցաւ Ռուհայ եւ ել յաշտարհս յայտ-մանն» այսինքն մեռաւ. հայը փոխած է՝ «Եւ յետ այս ամենային կանեցաւ Արգէ առաքեալ (գնալ) ի կողմանս արեւելոյ», եւ այսպէս յաւաք, Հայս իւր նպատակին հասնելու համար պէտք տեսած է ըստ այսմ՝ եղանակաւորել Արգէի մահուան նկատմամբ բոլոր ըստմանքը, փոփոխելով, դուրս թողով կտորներ եւ յաւելով մանր խօսքեր: Մինչեւ ան-գամ ասորերէն նշանակած Արգէի մահուան ամսոյն անունն ու օրը պահած է իրեն. փամեանակ Արգէի մեկնելուն Ռուհայի եւ Արեւելը երթալուն: Միով բանիւ աղգային աւանդութեան մասին հա-կառակ րան հետապնդած է, թէ եւ ասանց զայն մանրամասն բնագիրականութեան պատմելու: Արգ իր այս մասը կը տեսնենք նաեւ «Աարգ. Առաք.» գրութեան մէջ:

Ասորին վերջին մասին մէջ Ագգէի Արգէի աշակերտին՝ առաքելական գործունէութիւնը կը գծէ այս շրջանակաւ «Աարգ. [եւ Պարթեւ], եւ ամենայն Ասորեստան եւ Հայս եւ Մարք . . . խու-ժաստանն, եւն: Սակայն այս մասն Տակառակ էր հայ աւանդութեան, որուն համեմատ Հայք ոչ թէ Ագգէին ինքունած էին քարոզիչութիւն, այլ անոր ուսուցչէն Արգէին: Ասոր քաղաքը գտնէ թարգ-մանիչը գիւրդուից ինչպէս «Եւ Հայս, անհաճոյ բառը ընդելով» (— «Աարգ եւ Պարթեւ» եւ Բեռլինը Ասորեստան եւ Մարգ, եւն: —) իսկոյ որպէս զի Հայք բոլորովն անկշտաակ ընկան, եւ դարձեալ իւր

սիրած աւանդութիւնը նաեւ հոս յայտնուի հա-մար, նախընթաց հաստմին մէջ, ուր իւր սիրելոյն Արգէի գործունէութիւնը կը նշանակուի, նշոյնակ փոքրիկ յաւելում մ'ըրած է: Այն տեղ ուր ասորին կ'ըսէ թէ Արգէին դարձան «Ռուհայ եւ ամենայն գաւառը որ զնովալ յամենայն կողմանց եւ Երբ» (— ՄԵՐԵՆ) եւ Արգէ եւ Բեռլինը նշոյնակ է կող-մանց որ զնովալ եւ հարաւ եւ ամենայն սահմանա-կիցը Միջագետաց, — որուն մէջ Միջագետք եւ իւր մերձաւոր շրջակայք կը խաղանայ, — Հայն փոխած է հետեւեալով կերպով . . . «Ռուհայ եւ ամենայն քաղաքը որ շուրջ զնովալ, ՄԵՐԵՆ եւ Արաք եւ սահմանակից Միջագետաց, Հայս եւ Բեռլինը նշոյնակ է հարաւ, Այս փոքր յաւելումով նախ աղա-տած է իւր սիրական աւանդութիւնն եւ դարձեալ ասորերէն «Եւ ամենայն հիւսիսի» աստութեան ըն-դարձակացին իմաստ մը տուած: Ասորեստայի մէջ գոհ եղած իր պարզապէս յԱրեւելոյ աստեղով զԱրգէ, այստեղ աւելի որոշ յայտնած է որ աղգային աւ-անդութեան ընդ զարգացմանն է ինչն, եւ թէ այս աւանդութիւնը կը նշոյնարոր անոր հետ որ Արգէին վկայութիւնը կը դնէ ի Հայս «ի աստուռն Եւստարի» որ այժմ կոչը Արտագ, — աւանդա-լութեան մ'որուն յիշատակը պահած է խորեանցի (Բ. գլ. 14) եւ զոր թարգմանիչն աւելուն ունէր անշուշտ բաւական տարբեր ձեւի քան զոր կը գտնենք ՄԵՐԵՆ: Տրամադրութեան մէջ՝ որ յայտնապէս յետագայ փոփոխութիւններ կրած է, եւ որուն վարժէ աւանդին ուսումնասիրութիւն մը նուիրել:

Այս ամենն մէկ կողմանէ ապահովապէս տա-րակոյտ մ'այլ եւս չեն թողուր թարգմանիչն միեւ-նոյն անձն ըլլալուն եւ մէկ ձեւով թարգմանելուն երկու գրութիւնքն ալ, (— անշուշտ նաեւ այլ գրութիւններ, որինսկի համար՝ հաւանականորէն Երկուցայ թուղը եւ թեւեւ նաեւ Պիղատոսի «Յիշատակարանքն») — միւս կողմանէ կրնայ ըն-թերցողաց մտաց մէջ այն գաղափարը յառաջ բերել իւր թէ աղաւ թարգմանիչ մ'ըլլալ որ շատ փոյթ չունի բնագիրին հաւատարմով գտնուելու: Սակայն վերջին ծիշը չէ: Ասորեան միայն այս դիպաց մէջ գտնած է բնագիրին հաւատարմութիւնն, բայց այլըն ծայրէ ծայր շատ ծիշը եւ շատ յաջող թարգմանիչ է: Նշոյնն բնագիրն էր նաեւ «Աարգ. Առաք.» նախնական թարգմանութեան նկատմամբ: Նախնական իրենց, վասն զի գոթաբանութեամբ մեր մատենան խորեանցային բախան ունեցած չէ: որ՝ որչափ ալ աղաւաղութիւններ ունենայ, յորդհա-նուն անփոփոխ հասած է մեզ: Իսկ մեր մատենան իբրեւ խնամող-մարտն՝ որ գործնական արժէք ալ ունէր, գրած մնացած է եւ իւր զարգացման մը, եւ այն արդէն Ե դարուն վերջին տարիները: Այս այս կարեւոր կէտն է, զոր պիտի քննենք մեր յաջորդ հատման մէջ:

1 Ասորեան, էջ 32, 14:
2 Յետ այս նկատմամբ Zur Abgar-Sage, 38—39 եւ Հայեր. Աճ. 1889, Բ. 4, էջ 60:
3 Այս նկատմամբ ընդարձակապէս տես Zur Abgar-Sage, 45—47:

4 Ասորեան, էջ 38, 8:
5 Ասորեան, էջ 45, 20: Վերջին փոփոխութիւնն է՝ էջ 49, 19:

6 Միայն հայը ունի սեւ Պարթեւը որ հարազատ կ'երեւայ եւ ընդուն է նաեւ ասորի նախնականքին մէջ:

1 Սփոքր, Ա (այլ. Վեհա. 1853, էջ 1—58. Հմմտ. նաեւ էջ եւ 59—83):

9.

Այս մատեանն ունեցած է նշանաւոր բախտ մը: Մէջ կողմանէ ամենաեւեմ ճիւղաթիւին իրերէ կանոնական գրութիւն, եւ միւս կողմանէ ամենաւաւեմ աղաապաղութիւն՝ նոյն իսկ անոր համար որ կանոնական արժէք ունէր: Այս երեւոյթն սովորաբար կ'անեալ աղապաղ գրականութեանց մէջ, Լահուրի գործերու ուղեգրաց ըլլալով, չէին կրնար շատ դիպաց մէջ իրենց նախնական կերպարաւորքը լեռնել պահել, երբ յընթացս ժամանակաց այլ կարգերէ եւ սովորութիւններ տիրող ըլլալով: Այս դիպաց մէջ կամ մոռացութեան մէջ կ'իյնան հնազանդ կամ շատ անգամ փոփոխութիւններ կրելով կը յարմարցունք ժամանակին հանգամանաց: Թէ այսպիսի փոփոխութիւններ կրած են այս կանոնները նաեւ Աղտորց ըսով, առիթ ունեցանք, յոյժաւ յիշեալ: Ամենէն նշանաւոր է այն որ երբ Եփեմ-Յեմա իւր կանոնադրաց հաւաքածոյից մէջ առնել ուզած է այն կանոններն ալ, ամենամեծ փոփոխութիւն մ'եղած է՝ ամբողջ ներածութիւնը գտնոր մնայով կամ արդէն մնացած ըլլալով:

Հայերեն թարգմանութիւնն աւելի մեծ փոփոխութիւն կրած է՝ ամբողջովին ներթափարեւոյժ ելիլուէ իմբ-բուրնետ, որուն մէջ ինչպէս բնական էր, լիւր փոփոխութիւն կրած են ներածութիւնն եւ վերջն ապամական մասն, այլ և ուսմանէր հաշտութիւնն առարկայ խմբարութիւնն: Թեւեւ յրմէր եղած ընտու թեւան շատ ազգամ աւելի եղած յիշէլ էր զայն փոփոխութիւնը ու ապրերութիւնը, չարի է որ Տոս աւելի մանրամասն ըննիւր գանաւր:

Եւրոքերէն Գիւրթնեան ձեռագիրն արդէն
չհիշուող գարուն վերելք գործած Ըլլալով՝ մեղի
նշարար կուտան մինչէ զանգաղանը այն յաւեւ
մունքն որ եղած են նոյն հինգերորդ գարուն սկիզբ-
ներն եղած Հայերէն Թարգմանութեան վայս:
Նոյն իսկ Թարգմանութեան յերուն ու ասորական
դղին մ'ունեցող ո՞ր մեծապէս կը նպաստէ խնդր-
գիտփոխութիւններն յերեւան հանդիս, ինչպէս
վերջ բացառութիւնը՝ մ'ապշ նստեւ թիւ ուշն ուշով
զմեռեց այն մասերն որ Հայն ասորականէն տարբեր
ունի, անվիպապէս աչքէ կը զարնէ թէ այն տար-
բերութեանց որ նախնական եւ արդէն Թարգ-
մանչեւ Ժամանակն եւ որ սրբ Երեսմասութեւ, այն-
չայն անկախ են շատ անգամ այն յետին յաւեւ-
լուածք եւ իրենց յետամուտ ուլլալուն դրոշմ իրենց
ձեւարին վայս կը պահեն: Զանի մ'օրինակներ մեր այս
բաժանք պիտի արեւունջանք:

Քիչ մը յառաջ դեմ առ դեմ գրիչը մեր հայրենիքին ԼԻ կանոնին եւ անից փոխանցած Շա-հապետիկանի ԹԳ կանոնին՝ որ մինչեւ չորրորդ զարմ կը հրամայէ պահել խնամախոսեան ազգելիէն առ անհատը։ Ըսիցն ալ որ միայն հայն ունի այս մասն։ Երգ. այս կանոնն այն ձեւով՝ զոր առընթեր ունիւնք, չէ՛ կարող հրուսեանն նախապէսին վերաբերիլ։ Նախ որ բոլոր հարազատ կանոնաց քանի մ'ան-հատ մեծաթիվէնն ունի, որունն մեծ մասը կը կազմէ Ղեւտասայեան եւ Երբորդգոման Օրինաց մեծ

կարգի մ'ընդօրինակութիւնն. (Ղեւաւ. ԺԸ, 1—20) եւ Երկ. իշ. 29) Ս. Գրքէն պայպիսի խաղաքներան երջերովին անկախ եղանակաւ ներս խառնեմը եւ սովորութիւն խմբագրողին, Բայց աստի բոլոր հաւ ըստ զատ կանոնը կը սկսին այսպէս. «Կարգեցին Սաւաթեալ... եթէ...» եւ կը դրուի աղագէշն կամ պատուէրը, Այսուհիւ ընդհանրապէս է. «Կարգեցին առաքաւալսն եւ եղին հաստատութեամբ թէ Որպէս ի սկզբանէ զուգեաց ամուսնութեամբ զմարդն...» Զոյնպէս օճնման ի նկատման իւրեանց — աստիւտն արարելովն եւ զուգէլ յամուսնութիւն,» եւ Ս. Գրքէն երկար կոչումներ ընէիք եւս, իւր իշխողը «Սոյնպէս եւ ասանանալ էլ» — աստիւտն խառնողը խառնողութեան, յորում խմբագրողը պայտապէս կ'ընէ թէ «առաքաւալսն» կանոնը, բացորոշ խառնողութեան, յորում խմբագրողը պայտապէս կ'ընէ թէ «առաքաւալսն» կանոն, մ'ուրեմն եւ իւր աստիւտն եւ զոր իւր յօրինած երկայն կանոնին նիւթնայ վկայ կը կոչէ, Թէ ինչ ձեւ ունէր այս Զոյնախանքը՝ գլխաւոր եւ առաջնութեամբ ըսել, բայց կրնայ զուշակել, Բայց թէ այսօրմ ԼԳ կանոնը լոկ խմբագրութիւն է, այլ եւս խնդրոյ տակ չէ մնար:

Հայի անդառնալից համաճառում բան մ'ունեցած երեւոյթներն են հաւատարմութեամբ թարգմանաւ: Այս նախնական երեւոյթն ունեցան եւ նաեւ Շահապիկեանի հարց իրենց թ.Գ կանոնին նախ-վախճի մէջ: Նախ-վախճի իրենց դիտումով, վաճառ գիտանալ Շահապիկեանու պէտք մը թ.Գ կանոնին՝ ինչպէս նաեւ այլը, նման համագործակցութեան կրած են ինչպէս ծով եւ հետեւապէս միեւնոյն յետեւ, որով մեր Լ.Գ կանոնին նաեւ իմագինին Խաչատուրեանի կողմէն հարցնելով Շահապիկեանի Խաչատուրեանի մէջ, նորիս երեւոյթին տեսնելով նաեւ հնազդդն կամ թարգմանալից, քով ի գործութեան եղող միւսին առաջարկող հանուր ժողովով — Նիկիայ, Եփեսոս, Վանկիւրիս, Սաղիկեայ, Վնտիկայ, Ղաւոյթիկեայ եւ Գաւազրայ — կանոնաց մէջ, ինքնին կը հետեւի՝ որ ինչպէս վերջոյնց փոփոխութիւնն է թարգմանալիցին առաջին հայ կանոնաց հարցն իրականութեան ժամանակ եղած են, միեւնոյն ժամանակ եւ միեւնոյն իմացութեան կրած ըլլալու է նաեւ մեր մատուցող ինչպէս փոփոխութիւնն է: Այս բաժանիս առիթ մ'ունենանք օրինակներով ալ համատեսի:

Աժժժ կրնանք այս մի միայն օրինակէն աւարդէն առ երբապատգիւծիւնքն Տանեմ, Նախ՝ Հայն ռուսէն ստուգել այնպիսի ասորի բնագիր մ'իր առ իւր, որ ինչ ինչ տեղեր այժմու ասորիքն աւելի բանիւ կը բովանդակէր: Երկրորդ՝ բայց այժմու Հայերէնին Ա. Բրիտ ռուսերմ շատ կտորներն — մեծ մասամբ մ. Կիւրցի վրմմաւն են ընդօրինակութիւնք այլ կանոնաց — չկային նախնական թարգմանութեան մէջ: Եւ ի. Երրորդ՝ ասորի մուծուած են Ե գարու իրիշներ եղած երկրորդ խմբապատգմեան փամմաւն, որն կանոնայն Հայ կանոնադրոց մէջ մտան, նոյն իսկ այն կանոնադրոց խմբադրին ձեւդէն: Երեք երբա-

1 Այս խնդիրն երկարորեն յուզել այստեղ՝ մեր նպատակն դուրս կը Համարենք: Թե Ի գաղաւն ձերեմն Հայ կանտապարք Եւ խմբագրուած է՝ ապացուցած է Հանգուցեալ Է, Յովհաննէս Է, Դարձորեանն իւր կանտապարք մեապիք քննութեան մէջ:

կացութիւնքն ալ արդէն ցոյս վայր ի մէջ բերուած շատ ապացոյցներով հաստատուած են. բայց նաեւ յաջորդներով ալ աւելի նեցուկ կ'աւանուէ:

Հաստատուած առիթ ունեցաւ ի մէջ բերելու կախարչութեան վրայ խոսող կանոնն (ԺԵ.) որ հաստատարի՝ թարգմանութիւն մըն է: Բայց վերջին նախադասութիւնն յաւելուած մը կրած է այսպէս. «մի խառնեացի ի պաշտան եկեղեցւոյ, եւ եկի թուղթաւ» և իջի՝ «Ի թե-նէ ի բ-ջ» Արդ այս վերջին խօսքը չի կրնար նախա-կանին վերաբերիլ, վասն զի կանոնս կախարչու-թեան հետամուտ եկեղեցականաց վրայ է, եւ անոր համար աւարին ալ չունի այս վերջին խօսքը: Եւ արդէն այս վերջաբանութիւնն աւանուած է յու-նական Առաքելական կանոններէն, օրինակի համար 24. «... եկի թաւա-թաւ» իջի՝ «Ի թե-նէ թուղթաւ» արդեւ: Այս վերջաբանութիւնն կը գտնենք նաեւ այլուր թէ՛ օտար եւ թէ՛ հայ կանոնադրութեանց մէջ: Օրինակի համար Կարոյոյ Ժողովոյն 7 կանոնը զայս բառ առ բառ օրինական է: Ինչպէ՛ համար ծանախելին այն է որ յունական Առաքելական կանոններէն այս փոխառեալը առ առաւել խմբագրողին ձեռքը հին կրնար մտնել, քանի կանոնն սուգիւ ոչ, բայց աւելի ուշ կանոն-ի է, քանի որ նոյն կանոններն ուշ ծանօթացան թարգմանութեամբ: 3

(Հարաւայեի):

4. Յ. Տ.

Ի Ե Զ Ո Ւ Ռ Ո Ւ Ն Ո Ւ Ն

ՅՈՒՆԻՈՒՄ ՓԱՌՏՈՒՄԸ ԲԱՐՈՒՐ ՀՈՐԵՆԵՐԻՆ ԿԵՆ

Յաջորդ հատուածն իբրեւ շարունակութիւն լոյս տեսած է ծանօթ նայազետ Հելալզմանի «Սեմական փոխ-անկալ բարոյ նայերնին» մէջ, զորովեան, զոր թարգ-մանութեամբ ծանօթացուցինք մեր ընթերցողաց: Այժմ այս նորագոյն հատուածն որ յունարէն նայերնի մէջ մտած բազմաթիւ քառերը կը ընէ, լոյս տեսած է ուրիշ նոր նայազետի մը Գ. Պրոքելմանի (C. Broekelmann)՝ զրէւն, որ աշակերտած է Հելալզման նայազետին եւ անոր յորդորմանք գրած այս քննութիւնը: Քննութիւնս լոյս տեսած է Հալլէի Գերմանական Արեւելագիտական Թիւրքին մէջ: (C. Broekelmann, Die griechischen

1. Հմմտ. Hefele, I 880. Հայն է Գառ. ՀԸ (— Գառ. Զեռադէր զԺԲ):

2. Կրեւեայ թէ արդէն խմբագրողն է գարուն վեր-բեր թուղթաւ ունէր զանոց թարգմանութեան, վասն զի բու-հան գործածան է Կանոնը: Այսպիսի բայն իրեւել առ-գէն՝ կը գտնենք նաեւ: Երբեք տէ՛ ԺԺ կանոնին մէջ Կե-տեի թէ եկեղեցւոյ պաշտօնեաց փորձութեամբ ընէն իրենց պաշտօնն է: ոչ անփափանքութեամբ, եւ կը կրնայ որ յաւելուածն հայերէնին մէջ. «Ձէ ի փորձութեանն» արեւել-ցածն իս փորձութեանն հաստատութիւնն իս իս հաստատութիւնն են: Արդ այս խօսքը շատ նման է Թուրքական Առաքելականաց համանուն կանոնին (Hef. I 811) վեր-ջադրութեան «... քանից այսպիսի փորձութեանն լինի եւ փորձութիւնն Արարած ի վերն առիթն ունեցաւ այս կանո-նիս եւ վերջապետութեան վրայ խառնել: — Հաստ նման է նոյնպէս ին կանոնն որ ստորակին մէջ լցուց: Թուրքական Առաքելականաց Ի (կանոնադրութեան 27) կանոնին հետ, զոր քիչ մ'անցը գէտ առ գէտ պիտի գտնենք:

Fremdwörter im Armenischen: ZDMG, XLII 1893, Heft I, pp. 1—38.) Ուշադէս Հելալզմանի ընտիր գործը, նախ կը նամարենք վերջինս ալ ծանօթացունք ընթերցողաց, Թե-նէ վերջինս ընտիրովն ուրիշ ոճով յօրհնուած ըլլալ առա-ջինս եւ չունենալ լիովին քաղաքացաւկաւարարութիւնը եւ թէն ինչ ինչ անձնութիւններ գտնուին: Ասով մը լեզուին մէջ մտած օտար անթիւ քառերու մեծ խումբ մը քննուած ու որոշուած կ'ըլլայ: 4. Յ. Տ.

Հայկական մատենագրութիւնն իւր առա-ջին քաղերէն իսկ սկսեալ շատ օտարիկ կերպով յունական կրթութեան ազդեցութեան ենթար-կեալ եղած է: Գրեթէ՛ ամէն մատենագրաց գործ-քերն՝ զորոնք յոյն կղեր յարգի կը համարէր, հետ զհետ թարգմանեացան հայերէնի, եւ ազ-գային մատենագրաց մեծագոյն մասն առաւել կ'ամ' նուազ այս օրինակաց համեմատ յարարած է իրան զբուրեան ոճը: Չարմանալի չէ որեւին որ Հայը յունական գաղափարաց հետ բազմաթիւ յունա-րէն բառեր ալ առած բլլան իրենց լեզուին մէջ: Ի հարկէ խորին զննութիւն մը կը ցուցնէ որ հայ-երէն բառագրոց մէջ յունական մասունք այնպէս բազմաթիւ չեն բնաւ՝ ինչպէս պարսկականներն են: Վասն զի յունական անձնիկ չըլլանի մը համար ուսմանափակեալ մնացած են, մինչդեռ վերջիք (պարսկական բառերն) ամէն կրթեալ անձանց հա-սարակ էին:

Առաջին անգամ Շրեօդեր (J. J. Schroeder) հայերէնի մէջ գտնուած յունարէն բառերն ուշադրութիւն դարձուց: Իրեն Գառն հայերէն լեզուի (Thesaurus etc.) գրութեան սկիզբն եղող Ներածութեան մէջ (էջ 41, Թիւ 2) յունարէնէ փոխառեալ բառն արեւելոյ ցուցադր գրած է. որոնց մէջ կը գտնենք նաեւ վեց բնիկ հայ բառեր ալ՝ ինչպէս եւէջ, զոր յունարէն իերթսէն յառաջ բերել կ'ուզէր:

Հաստ աւելի հարուստ է Փր. Միւլլերի հա-մեմատութիւնը, (SBWA, vol. XLII, p. 10.) նա-եւ այս առիւթին շատ անքննադատ է յունարէն ստուգաբանութեանց մէջ, ինչպէս՝ օրինակի հա-մար՝ «բո» (որտաւմ) բառն յուն. ֆիթրոնէ բառէն առնուած կը գտնէ: Չիկերք այլ թարգմանողն կրած է անշուշտ « առաին նոր-հայկական է» հնչումն. սակայն յիշեալ բառնարէնն եղիշէ եւ Ագաթանգեղո-սն կը գործածեն, եւ նաեւ դեռ եւս ԺԳ դարուն վարջին թոնասագ բառը բռնուած որ առաքարանէ: Իրեն ի մէջ բերած Թիւրքի բառն՝ որ բառ մասնն մեղաշաղկաւն թարգմանուած է, չկրցայ նշանակել յաջորդ ցուցարին մէջ, վասն զի այս բառը չգտած իմ աղբիւրներուս մէջ՝ ինչպէս եւ ոչ Լափարտ (Studien, § 1475.)

Վենետիկայ Միխիլ-արեանց մեծ բառգիրքը (W) մինչեւ իւր ժամանակը հայերէն բնագիրներն է, եւ սոսկալ բաղադրութեամբ՝ ուղիղ գտած: Վեր յա-ջորդոյն հետազոտած անաղծին հիմնական մասն անկէ է:

Լափարտ իւր «Հայկական Ուսումնասիրու-թեանց» մէջ միայն այն յունարէն բառերը նշա-նակած է, որոնց վրայ Փր. Միւլլերն եւ այլք արդէն